

Múzeumandragógia és művészettörténeti önképzőkör egy vidéki városban, immár nyolcadik éve: ismételt jelentkezés Hódmezővásárhelyről

Múzeumandragógiai programok a gyakorlatban

Cserjés Katalin*

Abstract **Museum andragogy programs in practice.** The latest topic ('Early Flemish Painting') of the Art.Pagony Művészettörténeti Önképzőkör (Self-Study Group for History of Art and Museum Andragogy) established and working in Hódmezővásárhely, Hungary since 2005 explains and demonstrates by means of a full set of examples that the work of the museum pedagogy program (a) should focus on the object art itself as an exciting subject to study; and (b) is to use the mediation and outstanding professional knowledge as well as inventive questioning techniques of the museum pedagogue.

Keywords the middle-aged and the elderly • 'investigation and discovery' • 'use of immaterial tools' • early Flemish painting • hidden symbolism • (pseudo-)realism • erosion of symbols

Eszköztelenül. Vagy mégsem? Rejtett, jól kipróbált eszközökkel

Kiselőadásomban, s a hozzá kapcsolódó prezentációban a már nyolcadik esztendeje működő hódmezővásárhelyi múzeumandragógiai csoportom, a közép-, idős- és szépkorú tagokat számláló *Art.Pagony* Művészettörténeti Önképzőkör tevékenységének legújabb eseményeiről, tapasztalatairól, e közös munka újabb gyakorlatáról szeretnék beszámolni, ahogy tettem eddig is évről évre, a mostanihoz hasonló országos találkozókön.

Új fordulat, mozgás csoportunk életében a komplex magyarországi reneszánsz téma lezárása egy a tagok részéről rendkívüli módon előkészített, komoly szakmai úttal Nyugat-Magyarországra és Burgenlandba, mintegy már a protobarokkot is előkészítendő. Új esemény továbbá, hogy honlapunkon hetente változó-fejlődő modulok s egy szakmai blog jelentek meg: nem kicsiny erőfeszítés az efféle napi részvétel megszoktatása e korosztállyal (közép-, idős-, sőt szépkorúak). Végül nyári *extránkról* (július-augusztusi programjainkat nevezzük így, mivel sosem tartunk vakációt, lévén hogy találkozásainkat aktív pihenésként fogjuk fel, de a nyarakat mindig *mással* töltjük, különlegessel), a szegedi Móra Ferenc Múzeum Munkácsy kiállítása előkészítéséről és megtekintéséről tudnék még Önöknek referálni. Mindezt elméleti következtetésekkel, befogadás-lélektani reflexiókkal kiegészítve.

---

* Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar; Art.Pagony Művészettörténeti Önképzőkör, Múzeum-andragógiai Csoport
E-mail: vasskatalin@vnet.hu

Mondandóm azonban elsősorban egy módszertani következtetéshez („eszköztelenség”) és új, hosszú időre mindnyájunknak nem szűnő feladatot adó témánkhoz (Észak művészete: I. Németalföld mesterei; korai flamand festészet) fűzöm, példaállításként.

Esettanulmányomban bizonyítani igyekszem, hogy a folyamatosság és a magas szintű szakmai munkára ösztönzés, a tárgy öröme önmagában – a maga látszólagos *eszköztelenségében* – is elegendő lehet a múzeumpedagógiai, öntevékenységre kapacitáló szabadidős ténykedés tartós, igényes megvalósulásához.

A felnötteképzés, az andragógiai munka néhány általam megtapasztalt specialitására is szeretném felhívni a figyelmet (pl. a megkövetelhető tudatos figyelem és fegyelem nagyobb foka, ugyanakkor: fáradékonyág, egyfajta „második gyermekkor”-ból fakadó mese-igény; a narrativitás- és érdekesség-vágy, netán a játékoság, gondolati kaland-aura, lépésenként haladás fokozott szükségessége stb.).

Mindezen jellegzetességeket, s az *eszköztelen eszközhasználatot*: a tárgy örömét, a műalkotás önmagában való erejét, a tanár személyiségének meghatározó voltát, illetve a „nyomozás és felfedezés” jelenlétének mindenkori fontosságát egy legutóbbi témánkon: a Németalföld művészetét alapozó *Melchior Broederlam*: Dijoni oltár, 1393-1399; a *németalföldi művészet rejtett szimbolizmusa* többórás projekten szeretném azonosítani, részletezni, egy gazdag prezentáción keresztül. Esetleges további kiegészítések Hubert és Jan van Eyck *Genti oltára* nyomán, ahol előkerülhet a *grisaille* kiemelten érdekes témája is.

Feladatomban itt nem a művészettörténeti tanulmány bemásolása, melyet különböző források felhasználásával készítettem és mondtam el a Kör tagjainak, három foglalkozást igénybe véve. Hanem a módszertelen módszer: a szakmai műgond és a téma megkérdőjelezhetetlen érdekessége mint fegyelmet és munkakedvet keltő elem proponálása.

„Valamit, ami él, organikus, ábrázolni képtelenség. Tehát, hogy ennek ellenére kísértésbe esünk e felől a dolog felől, úgy vélem, ez a művészet.” /Hajnóczy Péter/

Állandó mottóm megismétlése, és annak hangsúlyozása után, hogy e sorokat nem csupán primer szépirodalomra/képzőművészetre, hanem az őket értelmező befogadói munkára is értem, lássuk fent jelzett témánk néhány szeletét!

Az itáliai reneszánszsal két-, a magyar Mátyás- és Jagello-korral egy esztendőt foglalkozott csoport, és mi tagadás, némi ellenérzéssel és aggodalommal kezdett a Németalföld művészetének tanulmányozásához: túl idegennek, szikárnak, középkoriasnak, „nem szép”-nek ítélték a tagok a vizsgálandó korszakot, s az előzetes vetítések során úgy érezték, képtelenek lesznek a flamand mesterek egymástól való elkülönítésére. Mára ott tartunk, hogy a nyári extrát sem követeli a csoport, ellenben folytatni szeretné van der Goesszal, van Weydennel ... Nem kevés érdeklődéskeltő, lelkesítő munka fekszik e döntések mögött, lássák tehát eszköztelen érveimet, melyeket nem magam találtam ki: megképződnek ezek minden művészetközvetítéssel foglalkozó gondolkodó, pedagógus fejében – most csoportosítottam, elrendeztem, hangsúlyoztam csupán őket.

Az itáliai reneszánszhoz, főként a számunkra azt lezáró Tintorettohoz, majd Mátyás építkezéseihez képest időben jócskán visszafelé kellett lépnünk a németalföldi művészet lényegének megragadása érdekében. Két hónap után még csak Melchior Broederlamnál, az ő *Dijoni oltáránál* tartottunk; mára az Eyck-fivérek munkásságának befejezésénél. Földrajzi-történelmi-vallástörténeti előkészítések után a burgundi udvar (Merész Fülöp udvara) művészetével foglalkoztunk, Jan és Pol Limbourg miniatúráit elemezték csoporttársaink részletekbe menően, és Claus Sluter szobortoredékéről hallgattunk előadásokat a champmoli mezőről: a *Mózes kútja* „hatszólamú gyász-

daláról” (J. de Huizinga). Kiosztottuk jó előre a feladatokat, megtörténtek a vállalások, s a hozzájuk rendelt képanyag is elkészült. Vendégelőadónk is volt Újvári Edit kolléganóm személyében, akivel a REÖK Palota Kortárművészeti- és Múzeumpedagógiai Önképzőkörét vezettem: a szimbólumok és jelek nagy ismerője test-szemiotikai szempontból beszélt csoportunknak az *Isenheimi szárnyasoltár* keletkezéséről, ikonográfiai programjáról, ezzel némileg előre szaladva az időben, előkészítve a német reneszánszot is.

Most vázolandó, érdeklődést irányító, módszertanilag tudásközpontú, gondolkodásra, felfedezésre sarkalló témánkat a következő alapvetésekkel indítjuk¹:

- *spirituális dolgok testi metaforákban*”. Valóság és szimbólum a korai flamand festészetben – jelzi a problémát Erwin Panofsky², az ikonográfiai/ikonológiai vizsgálódások egyik legnagyobb tudósa.
- A korai flamand festészet jellegzetességeit vizsgálva jut el Panofsky az illúziókeltő realizmus (látszatrealizmus?) és rejtett (szemben a korábbi nyílt, leplezetlen) szimbolizmus feltárásáig a korszak festőinél.
- Az egész világegyetemet betölti a *gyönyörűséges allegóriák ragyogása*, és Isten, aki többé nemcsak köztünk jelen látható alakban, minden látható tárgyon átsugárzik.
- A művészetet a korai flamandoknál így áthatja a látható világ teljes átlényegtetésére való törekvés, leplezett szimbólumok formájában. Amde épp ezért nehéz is meghúzni a határt szimbólum és pusztán valóságtárgy közt, hiszen tudunk a jelképek, szemioziszok eróziójáról, lassan felfejthetlenné válásáról is, amikor pl. korrodálódik alóluk a szöveges referencia.

A hosszú, árnyaltan összeválogatott prezentáció elemei/okfejtései közül három látványosat emelek ki, múzeumpedagógiai és -andragógiai érvelésemet alátámasztandó:

1. Hatalmas kard áll ki Miasszonyunk szívéből (Yolande de Soissons miniatúrája, 1275)
2. Négyosztatú épületkomplexum és ellentmondásai Broederlam *Angyali üdvözlés*-tábláján
3. Ledőlő bálvány a hegyi úton Broederlam *Menekülés Egyiptomba* című oltárképén

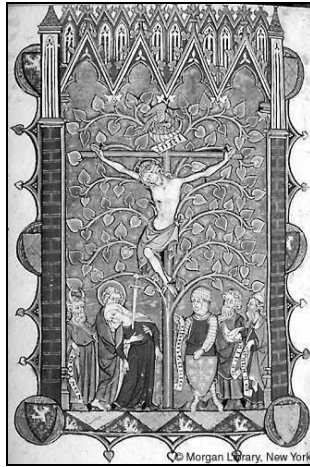
1. Yolande de Soissons 1275-ös *Zsoltároskönyvének Keresztrefeszítés* jelenetén a szimbólum még nem rejtett: Miasszonyunk szívébe *valóságosan beléhatol* a „bűtör” (*Ómagyar Mária-síralom*), amit hajdan Simeon jövendőlt meg a Templomban, az Istengyermek bemutatásakor. Továbbá a keresztfára valóságosan rátelepedett a Krisztus-jelképként ismert pelikán, aki kicsinyeit a saját vérével táplálja. Maga a kereszt pedig egyszerre emberi alkotás és tizenkét ágú, dús lombú fa keveréke, hiszen életfáról is szó van.

A Goes-képen viszont (*Királyok imádása*) Soissons kardját már írisz, kardliliom (gladiolusz) helyettesíti a boldog anyaságában ábrázolt Mária mellett: megjelent a rejtett szimbolizmus.

¹ Fontos megjegyezni, hogy a most következő rövid összefoglaló nem művészettörténeti tanulmány, még csak nem is egy nehéz szakirodalom értő és „fogyaszthatóvá tévő” kijegyzetelése, hanem egy félig-meddig a szóbeliségben, az oktatási folyamat részeként fogant vázlat és kirészletezés, mely magán viseli, hogy célközönsége képzetlen, amatőr, de nem dilettáns, méghozzá mélyen érdeklődő társaság. Őket kívánom elérni, megragadni, munkára és megértésre sarkallni.

² Panofsky, Erwin 1984. *Valóság és szimbólum a korai flamand festészetben: „Spirituális dolgok testi metaforákban*. In uó. *A jelentés a vizuális művészetekben*. (Ford. Tellér Gyula) Kiadás helye: Budapest, Kiadó: Gondolat, 308-338. oldal

1. kép • Yolande de Soissons 1275-ös *Zsoltároskönyvének*
Keresztrefeszítés jelenete

Forrás: New York, Morgan Library, ms. 729. fol. 345. v.
Morgan Catalogue, 1934. 57. sz. 52. képtábla

2. kép • Hugo van der Goes: Monforte-szárnyasoltár középképe, Királyok imá-
dása 1470 k.

Forrás: Gemäldegalerie, Staatliche Museen, Berlin

2. Broederlam *Angyali üdvözlés*-tábláján a kép előterében Mária egy nyitott, gótikus szoborfülkében ül, mögötte titokzatos, keleties, kupolás épület (utalás az *Új*-, illetve az *Ószövetség* világára). Leghátról, a csarnok (loggia) átlátszó gótikus oromzatán a három, nem teljesen odaillő, mert sehová sem vezető ablakot a mérműveken átragyogó aranszínű háttér világítja meg.

E három „indokolatlan”, különösképpen kiemelt, így az irodalomelmélet nyelvén *intertextuális nyom*nak nevezhető ablak csakis szimbólum lehet: a Szentháromságot jelképezi. Máriát ez időben a „Szentháromság templomának és szentélyének” tekintették.

3. Broederlam *Menekülés Egyiptomba* című oltárképén a kanyarban a magas oszlopról lezuhanó, alakjában, tárgyi lényegében nehezen azonosítható bálványszobor

az egyik apokrif evangéliumból nyeri magyarázatát: amint a kis Jézus menekülése során Egyiptomba érkezett, az igazi Isten fia iránti tiszteletből a hamis istenek szobrai rendre földre omlottak.

3. kép • Melchior Broederlam: Dijoni oltár 1394–1399 (Angyali üdvözet és Mária látogatása; Bemutató a templomban és Menekülés Egyiptomba)

Forrás: Dijon, Musée des Beaux Arts

Ha mindehhez hozzávesszük a *Genti oltár* Évája kezében lévő gyümölcsöt (etrog, citrom) s a Tudás Fájára „nyelvészkedés” s képi ábrázolás által felkerült almát, hisz a vonatkozó bibliai környezetben e gyümölcs ismeretlen volt, s a Szentírás sem használja a szót; az *Angyali üdvözet* tábla külső keretének képbelsőre vetett árnyékát; a *grisaille*-ban megfestett angyal színessé váló szárnyait és az éneklő angyalok alt-szólamát – nos, nem lehet kétséges, mi az, amiért hőmezővásárhelyi önképzőkori csoportom nyolc esztendeje rója korántsem rövid gyalogútját péntekenként a Németh László Városi Könyvtár, befogadó otthonunk számunkra kijelölt termei felé ...

Mellékelem az Önképzőkör fenti témából tartandó városi Nyílt Foglalkozása meghívó dokumentumait.

1 sz. melléklet

MEGHÍVÓ
(STURM und) DRANG nach FLANDERN

Claus Sluter: Mózes kútja Dijonban

(részletek lent)

*A Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ
Art.Pagony Művészettörténeti Önképzőköre
www.muvtkorhmv.x3.hu*

*tisztelettel meghívja Önt
és kedves Családját*

*a Kör működésének nyolcadik évét lezáró
nyílt foglalkozására, melyet*

*2013. február 18-án, hétfőn 17 órai kezdettel tart
a Németh László Városi Könyvtár olvasótermében*

Szemelvények a korai flamand művészetből
A bemutató foglalkozás programja

1. A kezdetek: franco-flamand gyökerek, Burgundia (Claus Sluter és a Félmalle-i mester)
2. Az első generáció jelei: nagy utazók (az Eyck-fivérek és Van der Weyden)
3. Újabb tanítványok – a második nemzedék (Hans Memling)
4. Tükrök és tükrözések. Egy világ színe és visszája, tükör által, fejtörő látszatokban

az est során sokat vetítünk, és sok szép muzsikát hallgatunk;
a szünet előtt megnyitjuk az itáliai és flandriai festészetet összehasonlító (kamarai) kiállítást

A belépés díjtalán

Claus Sluter, (Haarlem, 1340 k. - Dijon, 1406 k.).

Merész Fülöp burgundi herceg udvari szobrásza volt Dijonban, ahol 1388-tól 1393-ig a champmoli karthauzi kolostor templomának homlokzatszobrait készítette.

Alkotásainak hatalmas kifejezőereje miatt Michelangelo elődjének tekintik.

„ (...) utolsó nagy műve, a temetőként is szolgáló kolostorudvarban álló, az Élet kútjaként értelmezett, a megváltást jövendölő legfőbb próféták által hordozott Kálváriaként felépített ún. Mózes kút a mester egyetlen önálló alkotása. Drapériastílusú itt a legdrámaiabb, naturalizmusa és jellemző készsége itt jut el tetőpontjára, a típusok és kifejezések változatossága lenyűgöző. Mindemellett a kivitel precizitása csak a kor nagy ötvösműveinek precizitásával mérhető (...)”

(Marosi Ernő: *A középkor művészete II. kötet*)

2. sz. melléklet

A tervezett 2013. februári Nyílt Foglalkozás programja

- *Flamandjainkról 20 versszakban*: maláji pantum, Arany János modorában. A Pagony-sál bemutatása Kovács Szabina költeményének háttérében
- *„Az elme szabad állat, őtet sem láncsal, sem kötéllel meg nem kötözheted. Hanem mindenkor éjjel és nappal, és mikor alszunk, álmukban csak elforog.”* /Bornemisza Péter/ Kedvszerző beköszöntő önképzőkörünk ez évi munkájának bemutatójához
- *Tartományok, fejedelmek, mecénások, műhelyek*. Geográfiai-históriai áttekintés Lenkei Edit tolmácsolásában

- „*Mintha hatszólamú gyászdal emelkedne a kereszting*” – Haranghy Gézáné előadása „Észak Michelangelójáról”. Claus Sluter *Mózes kútja* című szoboregyüttese a champmoli mezőkön
- *A németalföldi művészet rejtett szimbolizmusa és (látszat)realizmusa* – problémaközpontú kép-bemutató
- *Egy névrejtvő nagy mester a kezdetekből: a festői színvilágú Flémalle-i Mester*. Szilágyi Klára előadása
- *Kézfogó az Arnolfini-házban*. „Rejtett szimbolizmus” a javából! – Mihályné Erzsébet előadása, Boccaccio-képkiegészítővel
- *Égi és földi Paradicsom*. Az Eyck-fivérek genti *Bárany imádása* szárnyasoltárának szerkezete és ikonográfiai programja – Ormos Zsuzsa eligazításában
- *Invitálás kiállításra*: rokon témák más-más feldolgozásban. Kép-párok, párképek Itáliából, Németalföldről – a Németh László Könyvtár előterében
- SZÜNET
- *Melk és Bécsújhely nem volt elegendő!* Az Art.Pagony *Kék túrára* indul: a szünetben Mátrai képeinket vetítjük
- Haranghy Géza ünnepi költeményét hallgatjuk: *Korok körében*
- *Laudatio*. Jogos büszkeségünket osztjuk meg hír formájában kedves közönségünkkel
- „*Éneklő Angyalkáinkat*” hallgatjuk – a valóságban
- *Számok és színek szimbolikája*: Rogier van der Weyden. Németh Katalin felmutatja a „*Hétszentséget*”
- „*Vágykozni azután, ami a miénk*” – Hans Memling festményei a magyar múzeumokban. Bagi Mária előadása
- „*Literaturai kevercs*”. Szemelvények a régi holland költészetből, s az Art.Pagony kutatásai. Szőke Márta verseket mutat. Felolvasóink: Dratsayné Eszter és Nádai Márta
- *Tükrök és tükrözések. Egy világ színe és visszája, tükör által, fejtörő látszatokban* – Spissák Lajos előadása
- *Zárszó, elbocsátó szép üzenet...*

3. sz. melléklet

Tisztelt Közönségünk, szeretett Vendégeink,

kik évek sora óta kitüntetnek bennünket figyelmükkel, s most újfent itt ülnek februári, immár szokássá lett (szokássá tett) Nyílt Foglalkozásunkon, Önök, akik már jól ismernek bennünket, s azok is, akik most látnak minket először szerepelni!

Egy esztendeje a magyarországi reneszánszról és Mátyás király művészetpártoló udvaráról szövegtünk Önöknek, s bevégezvén (inkább: abbahagyván) e csodálatosan gazdag témát, új dologhoz láttunk, nem kis aggodalommal: a Németalföld, az Észak művészetéhez. Aggodalmunkat az a dilemma okozta, hogy, miután oly nagy mértékben tudtunk Itáliával, majd a magyarországi reneszánszsal azonosulni, vajon menderre az affinitásra képesek leszünk-e ennél a sokkal középkoriasabb, térben és történelemben, szellemben tőlünk távolabb állónak érzett világ meghódításakor.

Aztán másként alakult minden, s ismét ajándékot kaptunk, mint már annyiszor fennállásunk nyolc esztendeje alatt: egy hallatlanul izgalmas, erős és nehéz világot – a korai flamandokét...

Kérjük kedves Közönségünket, ítélje meg maga, mennyire jutottunk tanulmányainkban!

Fogadják szeretettel most is bemutatónkat, s eszükbe szeretnénk juttatni azt is, hogy év-ről évre próbálunk más, megújuló formát, szerkezetet adni nyilvános mondandónknak, figyel-jék, kérjük, ezt is: most előadásról előadásra mintegy kezét igyekszünk nyújtani az új témáknak a folyamatosságot, belső logikát és szerves építkezést mint követendő célt szem előtt tartva, s megígérhetjük: bár rövidек most sem leszünk, de előkészítettünk néhány apró meglepetést műsorunk csokrába zárva...

Ízelítő abból, ami köré estünk programja fonódik: a korai franco-flamand művészet ter-mészetrajzának néhány legmeghatározóbb vonása:

„*Spirituális dolgok testi metaforákban*”. Valóság és szimbólum a korai flamand festészetben – jellemzi a problémát Erwin Panofsky, az ikonográfiai vizsgálódások egyik legnagyobb tudosa. A korai flamand festészet jellegzetességeit vizsgálva jut el az illúziókeltő realizmus és rejtett (szemben a korábbi nyílt, leplezetlen) szimbolizmus feltárásáig a korszak festőinél.

Az egész világegyetemet betölti a „gyönyörűséges allegóriák ragyogása”, és *Isten, aki többé nincsen jelen látható alakban, minden látható tárgyon átsugárzik* – e felismerés mozgatja művészeinket; ez indítja őket a szimbolikus ábrázolásra, miközben a részleteket illető realizmu-suk egyfajta hiperrealizmussá, naturalizmussá válik. A művészetet a korai flamandoknál így áthatja a látható világ teljes átlényegítésére való törekvés, leplezett szimbólumok formájában.

A probléma, mint látni fogják, kedves Vendégeink, kérdések sorát kelti a késő utókorban, hisz a képek alól egyfelől kiürül a kontextus: a jelképek felismerhetetlenné, vagy műveltségtől függővé válhatnak, s az ember netán ott is szimbólumot keres, ahol „csak” valós, de mára felfejthetetlen motívum látszódik. S dilemma számunkra az is, hogy milyen árnyalatok külön-böztessék meg a másutt (pl. Itália, magyar reneszánsz) is jelen lévő, megkerülhetetlen szimbó-lumokat a franco-flamand elrejtettségtől...

Jöjjenek velünk, kérjük ismét, e kalandos felfedező útra!

(A lap alján lévő kettős képrészlet kapcsolatára is ekkor kap hatnak választ!)

